

ГЕОГРАФІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

*Козут Василь
Науковий керівник – доц. Морська Наталія*

ІВАН ПУЛЮЙ - ПЕРШИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ФІЗИК СВІТОВОГО РІВНЯ

Постановка та актуальність проблеми. Наукова ідея кожного вченого нашого світу стає загальнолюдським надбанням, що має служити на користь суспільства. Проте кожна нація бажає мати в себе визначних діячів, які будуть популяризувати її та робити вклад в її розвиток. Відомі українські вчені завжди користувались попитом серед численних країн, що намагалися їх привласнити собі, або ж викрасти їхні ідеї та надбання. У наш час не можна забувати про одного з найвизначніших вчених світового рівня – Івана Пулюя. Це знаний фізик, електротехнік, математик, астроном, філософ, енергобудівник, політолог, поліглот, що досяг вершин світової слави, належачи до тих, хто на межі ХІХ- ХХ століть сформував сучасний світ. Досить широкі наукові зацікавлення, сформували вченого не лише, як визначного фізика, але як філософа, активного громадського діяча та патріота. Та все ж, його найвизначніше відкриття – рентгенівські промені, так і залишилось забути та присвоєним людині, яка ніколи його не відкривала – Вільгельму Рентгену. На основі праць вчених: Г. Брега, Н. Васильєва, О.Гаврилюка, В. Шумської, у статті проаналізована проблема наукового плагіату на основі ситуації із винаходом І.Пулюя, який привласнив В. Рентген [5, с. 99].

Виклад основного матеріалу. Уже здавна Рентгенові промені здобули всесвітнє визнання і зараз повсюдно застосовуються в медицині. І попри це сьогодні вони носять ім'я Рентгена, а їхнє відкриття мало хто пов'язує з видатним українським фізиком Іваном Пулюєм. Він народився в часи Австрійської імперії 2 лютого 1845 року у селищі міського типу Гримайлів, Гусятинського, а вже сьогодні Чортківського району, Тернопільської області. Виріс він у греко-католицькій освіченій та заможній родині Павла Пулюя. Все життя вчений не покладаючи рук працював у той час інноваційних напрямках фізики, вивчаючи молекулярно-кінетичну теорію Максвелла, роблячи досліди генезису та ознак Х-променів. І. Пулюй був одним із небагатьох науковців природничої науки, які прагнули розширити людські знання про довкілля не лише на рівні фундаментальної науки, а й практичною спрямованістю для користі у повсякденному житті, чим і були рентгенівські промені. В історії науки не така вже рідкісна ситуація, коли відкриття робить один дослідник, але світ вважає першовідкривачем когось іншого. Це можна порівняти з тією несправедливістю, як в свій час континент «Америка» був названий не в честь людини, яка офіційно його відкрила – Х. Колумба, який до кінця своїх днів вважав, що відкрив новий шлях до Азії, а в честь людини, яка лиш констатувала факт відкриття нових земель, «Нового світу» - Америго Веспуччі. Як висловлювався відомий науковець ХІХ ст. Олександр фон Гумбольд, назва материка на честь людини, яка його не відкривала, є «пам'ятником людській несправедливості», що досить вдало можна інтерпретувати на несправедливість по відношенню до відкриття І. Пулюя [2].

Характеризуючи випадок Івана Пулюя і Вільгельма Рентгена аргументи другого говорять самі за себе. Сама ж історія дружби та подальшого листування І.Пулюя та В.Рентгена досить заплутана. І потребує глибших досліджень. Вже як наслідок цієї дружби, після привласнення В.Рентгеном чужого винаходу, стало за однією з версій, те що Рентген не відповів Пулюєві на його листи з вимогою пояснити ситуацію. Цю загадку згадує Г. Лінднер у праці «Картини сучасної фізики», пов'язану із заповітом В Рентгена, після смерті якого мали бути спалені численні документи, в тому числі його наукове та особисте листування [1].

В. Рентген, запозичивши наукові надбання І.Пулюя, виклав їх у своїх статтях, поданих у наукових журналах 1896 р. та 1897 р., де було вичерпно описано властивості рентгенівських променів, чим випередив свого друга. Тому пізніше видані статті вже не мали ніякого наукового значення, а були б лише калькуванням. Проте такий аргумент на користь Рентгена не

є правдивим, оскільки цим працям передували, якраз такі дві статті Івана Пулюя, які датовані раніше на кілька місяців і навіть були опубліковані у досить авторитетному видавництві «Повідомлення Віденської Імперської Академії Наук», де друкувалися відомі вчені Австрійської імперії, що не було враховане Рентгеном, тому це можна вважати прямим плагіатом з його сторони [3, с. 84].

На докази відкриття І.Пулюя, свідчить факт демонстрації ним в Німецькій Вищій Технічній школі у Празі, знімків, виконаних за допомогою своїх рук, що відзначались дуже високою якістю, були неперевершені за технікою виконання і саме вони наводилися в усіх журналах для ілюстрації застосування X-променів у медицині. Саме І.Пулюй вперше зробив знімок скелета людини, наводячи у своїх напрацюваннях близько десяти досконалих знімків, присвячених X-променям. Саме Пулюй виявив, що X-промені викликають іонізацію газів, що Рентген описав значно пізніше [2].

Також Пулюй дослідив за допомогою своєї рурки інтенсивності просторового розподілу X-променів, до чого Рентген прийшов значно пізніше, оскільки не розумів механізму X-променів. Недаремно ще Ленард у своїх працях звинувачував Рентгена у плагіаті. Проте, попри все саме Рентген в 1901 році отримує премію Нобеля [4, с. 156–157]. Тому, факт дружби був приводом Рентгена використати свого друга у своїх цілях. На підтвердження цього твердження говорить факт того, що В.Рентген посилавчись на досліди інших вчених ніколи не згадував Івана Пулюя, що вже тоді був досить відомим у колі дослідників. Тому даний плагіат був помічений популярним на той час професором Вісконсінської обсерваторії США Фростом [1].

Рентген мав сильну підтримку співвітчизників, які відстояли його право на плагіат в тодішній науці. Саме тому, попри невдалу гіпотезу Рентгена, саме за ним закріпився винахід рентгенівських променів, що стало своєрідним «ляпасом» для науки [3, с.85]. Інша версія зводила аргументацію до того, що культура українців була нікому невідома, оскільки не мала державності, тож таку культуру і націю ніхто не визнає, на відмінну від німецької нації, що славилась на весь світ. Оскільки, за Рентгеном стояла державність, яка прагнула довести решті світу власну значущість. Саме тому затяте питання першості у наукових відкриттях наша держава повинна цілеспрямовано і організовано просувати власні досягнення та захищати їх від плагіату та привласнення іншими. Щоб у конфліктних ситуаціях держава змогла зафіксувати той стан речей, який захищає її права та досягнення на світовій арені. В даній ситуації, на превеликий жаль, в ті часи справедливість і достовірність мало кого хвилювала, як наслідок – плагіат в науці, що має наслідки і сьогодні. І тут дуже добре простежується небажання науки як тоді, так і тепер захищати права окремих науковців, не дозволяти паплюжити науку, не дозволяти потрапляти в науку людям, які до неї не мають жодного відношення, плагіатити її, та багато інших проблем, які є досить болючими, що призведе до регресу і деградації наукової думки [99, с. 5].

Спадок І. Пулюя, не був захищений та закріпився за Рентгеном на наших теренах у радянські часи. Оскільки один з учнів Рентгена, Іоффе, що зайняв високу позицію в радянській науковій ієрархії, ввів у наукову номенклатуру поняття «рентгенівські промені». Поширювалось таке поняття лише на територію СРСР, на Заході їх завжди називали – і називають досі – X-rays, що і призвело до таких наслідків. Проте в ті часи наша держава не була вільна, а була залежною від СРСР відповідно й не могла постояти за винахід свого громадянина, прийнявши те, що диктувала імперія [1].

Вже за часів незалежності постало питання ідентичності українського народу, саме тому важливою складовою стало відновлення історії, культури і науки, що призвело до визнання І.Пулюя, як визначного українського вченого світового рівня. Тому недаремно Кабінет Міністрів України прийняв постанову про відзначення 150 років від дня народження І. Пулюя. В цей день проводяться конференції, організовують урочисті вечори. Також на користь визнання вченого слугує факт встановлення йому пам'ятника в с. Гримайлів [4, с.156–157].

Висновок. Ми повинні знати, популяризувати і широко висвітлювати у засобах масової інформації життя та діяльність Івана Пулюя, як відомого науковця не лише українського народу, а й світу. Обов'язком сьогоденного суспільства знати історію, яку творили визначні співвітчизники, світочі науки та розвитку не лише окремо взятої держави, а всієї людської цивілізації. Інакше, усвідомлення самоідентичності, не лише народів та націй, а й нас самих – буде неможливим...

ЛІТЕРАТУРА

1. Брега Г. С., Васильєва Н. Ф. Пулюй Іван Павлович // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. К. : Наукова думка, 2012. Т. 9 : Прил. С. 60. 944 с. Джерело: [<http://www.kharkivosvita.net.ua/files.pdf>]
2. Владислав Таранюк про Івана Пулюя, Василя Єрошенка, Василя Каразіна, Агатангела Кримського, Лазаря Заменгофа / В. Таранюк. Київ: Грані-Т, 2009. 88 с. Джерело: [<http://e-catalog.mk.ua/irbis.php>.]
3. Гаврилюк О., Шумська В. Учений-енциклопедист з Гримайлова // Вільне життя плюс. Тернопіль. 2015. 6 лют. С. 2. Джерело: [<https://jhpr.donnu.edu.ua/article/view/6292>]
4. Пиндус Б., Щербак Л. Пулюй Іван Павлович // Тернопільський енциклопедичний словник : у 4 т. / редкол.: Г. Яворський та ін. Тернопіль : Видавничо-поліграфічний комбінат «Збруч», 2008. С. 156–157. Джерело: [<https://library.te.ua/wp-content/uploads/2009/03/puluy.pdf>]
5. Світоч української науки: до 170-річчя від дня народження І. Пулюя (1845—1918) // Дати і події, 2015, перше півріччя: календар знамен. дат № 1 (5) / Нац. парлам. б-ка України. Київ, 2014. С. 43–48. Джерело: [<https://pedpsy.duan.edu.ua/images/PDF/2018/2/17.pdf>]